

Virgilius Lefeber (1921-2007), een halve eeuw wespen- en bijenfaunistiek

Theo M.J. Peeters
C. (Kees) van Achterberg
Wim I.M. Swüste

TREFWOORDEN

Bibliografie, collectie, faunistiek, Hymenoptera Aculeata

Entomologische Berichten 71 (4): 104-112

Op 17 augustus 2007 overleed broeder Virgilius Lefeber in De Beyart te Maastricht. Hij was lid van de Nederlandse Entomologische Vereniging van 1953 tot en met 2002. Lefeber was gespecialiseerd in angeldragende wespen en bijen en werkte zo'n 50 jaar aan het in kaart brengen van deze insectengroep. Hij verzamelde op vele plekken verspreid over het land, werkte in diverse collecties om de landelijke verspreidingsgegevens van bijen en wespen op te nemen en publiceerde veel. In 1990 ontving hij voor deze entomologische verdiensten de Uyttenboogaart-Eliassenprijs. Na een herseninfarct in 2000 kon hij zijn veldbiologische werk niet meer uitoefenen, en was ook lees- en schrijfwerk voor hem te vermoeiend. Zijn levenswerk eindigde plotsklaps, we waren hem kwijt.

Pas als je een naam hebt, ben je aanspreekbaar, aan te roepen en soms ook te vermanen. Het noemen van een naam schept je eerste communicatie met de ander. Je bent iemand. Je bent iets. Je telt mee. Broeder Virgilius, Ben Lefeber, had het in zich, om de rijkdom van de schepping nader te onderzoeken, deze te ordenen en namen te geven aan kleine onooglijke, soms irritante schepseltjes: bijen en wespen. 'Ik zet het werk van Adam voort: ik geef dieren een naam', zei Virgilius eens in een interview (Swüste 1979). Hij was erdoor bezeten, stak er al zijn energie in en voelde zich erbij in zijn element. Met de naam die hij van zijn ouders had gekregen: Ben. Met zijn naam die hij ging dragen als broeder: Virgilius (figuur 1).

Levensloop

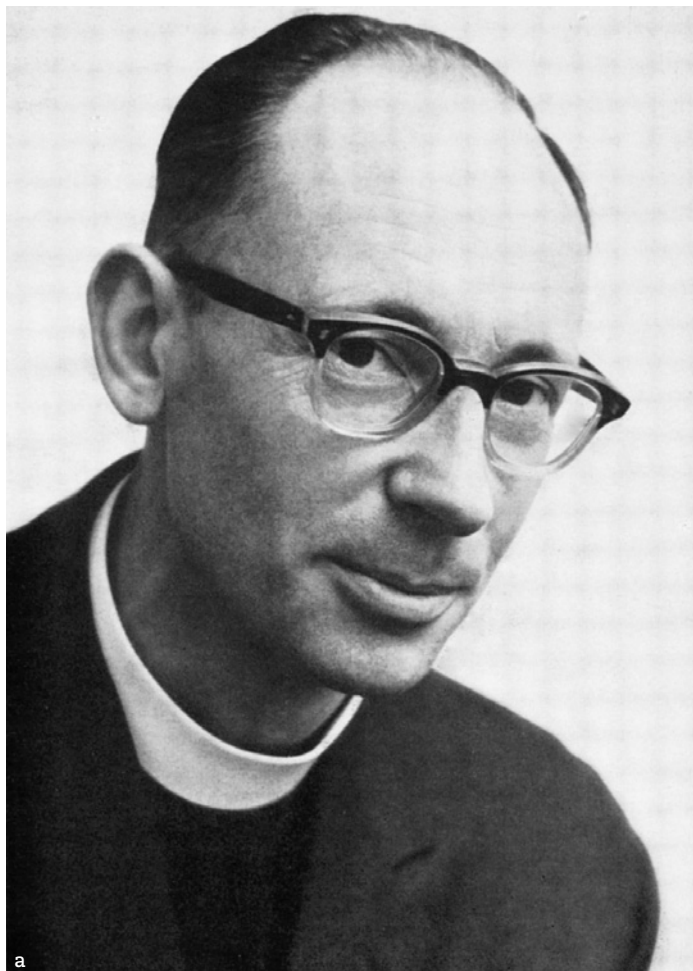
In de Ruysdaelstraat, recht tegenover de Hema in Amsterdam, werd Ben op 5 november 1921 geboren. Hij was de eerste in de rij van tien kinderen. Vader dreef een kapperszaak in het voorhuis. Hij verdiende de kost mede door op de Stadhouderskade en de Postjesweg de haren van de broeders te knippen. Het gezin woonde in het kleine achterhuis met een hoge zolder, maar gelukkig was er een grote tuin achter de kapperszaak en woning. Het was niet altijd eenvoudig om de touwtjes aan elkaar te knopen en om ruimte te vinden voor twee volwassenen en tien kinderen. Toen het aantal jongens van vijf eerlijk gelijk werd gebracht met de geboorte van de vijfde dochter, werd het huis te vol en moest Ben tijdelijk intrekken bij opa en oma in Amsterdam.

Ben ging bij de broeders aan de Stadhouderskade op school. Al vroeg bleek zijn interesse voor de natuur. Als kleine jongen verzamelde hij bij de oude iepen in de stad harige rupsen en deed die in glazen potjes. Later volgde hij de opleiding tot natuurgids bij zijn latere medebroeder en entomoloog Theowald van Leeuwen.

In 1933 gaf Ben aan zijn ouders te kennen dat hij broeder wilde worden en hij vertrok naar de ULO in Zevenaar en daarna de kweekschool te Maastricht. In Zevenaar en Maastricht bouwde hij aan zijn eerste insectenverzameling, die tijdens de tweede wereldoorlog verloren gegaan is. Wat hem heeft bewogen om zich als jongeman en later in 1941 als volwassen man aan te sluiten bij de congregatie van de Broeders van de Onbevleete Ontvangenis van Maria, kortweg 'Broeders van Maastricht' genoemd, is tot op de dag van vandaag een geheim. Virgilius was er de man niet naar om over zulke persoonlijke zaken met anderen te spreken. Zelfs zijn broer en medebroeder Jos kon maar moeilijk tot de diepe bron van zijn oudste broer geraken. Je kunt je afvragen of dat wel nodig is, zelfs of je een ander hierop mag bevragen.

Na zijn professie was Virgilius korte tijd verbonden aan de Aloysiusschool in Maastricht. In 1943 verhuisde hij naar Helmond, waar hij tien jaar aan de lagere school stond. Op het eind van zijn Helmondse periode in 1953 werd Virgilius lid van de Nederlandse Entomologische Vereniging en begon hij zich meer en meer te specialiseren in bijen en wespen. Hij gaf daarna les in Den Haag, was korte tijd hoofd van de school in Amsterdam en vestigde zich in 1964 in Maastricht waar hij les ging geven op de eerder genoemde Aloysiusschool.

Helmond had een diepe indruk op hem gemaakt, getuige zijn zes eerste artikelen onder de titel 'Wonderen aan de rand van de stad' in het tijdschrift Jeugd natuurwachter van 1956 en 1957 (Lefeber 1956a-d, 1957). Hij schreef hierover: 'Mijn vorige school lag op een ideaal plekje: helemaal aan de rand van de stad. (...) Ik heb daar in die jaren heel wat leuke tochten gemaakt en veel interessants gezien en beleefd. En dikwijls hoefde je daar niet eens voor op stap te gaan: de dieren kwamen soms zo maar binnenvliegen, in de vaste overtuiging zichtbaar, dat ze van harte welkom waren.' ...'Er waren inbrekers geweest, want daar zat onder mijn lessenaar een jonge kerkuil

1a-b. Virgilius Lefeber (a) in waarschijnlijk de begin 60-tiger jaren en (b) in 1985. Foto's: Archief De Beyart
1a-b. Virgilius Lefeber (a) in the beginning of the 1960s and (b) in 1985. Photo: Archive De Beyart

heel rustig te slapen! De jongens vonden de nieuwe gast geweldig en spraken al af om op muizenjacht te gaan. Maar na een interessante les over uilen begrepen ze toch wel, dat ons kerkuiltje beter vrijgelaten kon worden. Dat hebben we 's avonds gedaan en onder luid gejuig zocht de jonge rover zijn plaats weer op in de toren tegenover de school.' ...'In de klas hadden we een grote kweekkooi voor vlinders. Dagelijks werden er rupsen meegebracht. De jongens zorgden voor voer en de rupsen groeiden als boerenkool. Als ze zich dan verpopt hadden, werd met spanning gewacht op de vlinders. Soms verschenen er tientallen vlinders per dag en moest ik een doek over de kooi leggen, anders zou er van de lessen niet veel terecht gekomen zijn.' Zijn leerlingen dienden al vroeg het verschil tussen weg-, steek- en graafwespen te leren en niet te vergeten ook de overeenkomsten tussen deze groepen. ...'Zo vond ik op een warme junidag de beste voetballer van mijn klas, plat op zijn buik liggend, in volledig voetbal-tenue, langs de rand van het veld. Zijn kameraden stonden van verre te schreeuwen, maar dat hoorde hij niet; hij lag daar in bewondering voor de jachtprestaties van een rood-zwarte wegvesp.' Het valt niet te ontkennen dat Virgilius op een mooi plekje zat, want in de schooltuin kwamen ook nog de koninginpage en de houtbij voor. En deze eerste artikelen tonen tevens Virgilius inlevingsvermogen en liefde voor de veldbiologie.

Virgilius was een consciëntieus levend mens. De taken die hij op zich nam, werden plichtsgetrouw volbracht. Zo verrichtte hij ook zijn taken op school: lesgevend volgens het boekje, gehecht aan orde en regelmaat. Hij ergerde zich aan collega's die zich niet aan gemaakte afspraken hielden en had een godsgrouwelijke hekel aan vergaderen. Zijn enthousiasme voor

natuur en natuurbehoud bracht hij aan zijn leerlingen over, zoals we uit enkele verhalen hierboven al hebben kunnen opmaken. Hij had een warm hart voor elk van zijn leerlingen.

Rond 1968 begon het Centrum Onderwijs Service (COS) van zijn congregatie zich te richten op vernieuwing van onderwijs en op teamvorming. Bij bezoeken van de broeders van het COS aan de Aloysiusschool voerde Virgilius nooit het hoogste woord. Hij voerde de opdrachten uit die hem werden toebedeeld, maar had duidelijk moeite met het delen van ervaringen met zijn collega's. Toch werd hij als een gouden kracht binnen het team beschouwd. Hij zorgde dat kleine klusjes in en rond school werden opgeknapt. Zijn stil gevoel voor humor, zijn hulpvaardigheid en zijn serieuze wijze van lesgeven, maakten hem tot een fijne collega. Hij begon echter steeds meer onder de last van de onderwijsvernieuwing te lijden. Gelukkig kon hem de mogelijkheid worden geboden eerder met pensioen te gaan. Jarenlang bleef hij zich daarna nog voor de Aloysiusschool inzetten. Hij ruimde de gigantische zolders leeg boven het gebouw aan de Brusselsestraat. Hij maakte het dak tochtvrij en toverde met andere collega's de zolder om tot een prachtige toneelruimte, met plaats voor handvaardigheid en ontspanning. Virgilius toonde ook hier weer dat hij geen mens van veel woorden was, maar wél van daden.

Naast zijn werk aan en voor school, was Virgilius ook een gemeenschapsmens in de community van broeders. Hij zorgde bij feesten voor muzikale bijdragen: liederen met zeer spitse en geestige teksten, klom op ladders om versieringen aan te brengen en hielp bij allerlei kleine zaken, zonder enige vorm van poeha. Elke avond leegde hij in de Ludovicuscommunity op De Beyart de asbakken. Hij vergaarde hiermee ook zijn eigen as,

2. Virgilius Lefebber prepareert zijn vangsten. Foto: Archief De Beyart
2. Virgilius Lefebber works on his collection. Photo: Archive De Beyart

want hij was een goede afnemer van de sigarettenindustrie. Met onnoemelijk fanatisme verzamelde hij de dopjes van de flesjes die tijdens de recreatie werden geledigd. Die dopjes werden in een hutkoffer in de kelder gedeponneerd en God mag nog steeds weten of die op het stort terecht zijn gekomen, dan wel voor een goed doel te gelde zijn gemaakt. Aan zijn huisgenoten wilde hij vaak zijn verhaal kwijt over zijn gedrevenheid voor natuur en natuurbehoud. Helaas vond hij hier niet altijd gehoor of werden er slechts grappen over gemaakt.

Met zijn vijf zussen en vier broers had Ben een nauw contact. De familieleden kwamen hem trouw bezoeken. Ben genoot van zijn vakanties bij familie en uit de etiketten in zijn collectie blijkt dat er ook altijd wel tijd was om nog wat bijen en wespen te vangen. Hij zond hen ook de artikelen op, die hij had gepubliceerd. Bij zijn neven en nichtjes genoot hij groot aanzien. Ze waren diep onder de indruk van zijn verhalen over de natuur en zijn specialistische kennis van wespen en bijen.

Als je bij Virgilius op zijn kamer kwam, waande je je in een entomologisch museum. Een van de medebroeders die timmerman was, had een grote kast met vele laden voor hem vervaardigd, die ruimte bood om de vele duizenden opgeprikte bijen en wespen overzichtelijk op te bergen. Zijn omvangrijke boeken en overdrukkencollectie maakte meteen duidelijk dat Virgilius een serieus en erkend entomoloog was. Indrukwekkend waren ook een paar grote zelfgemaakte modellen van een spinnendoder, een graafwesp en een bosmier op zijn kamer; minuscuul precies in detail uitgewerkt en bijna levensecht. Dat gold ook voor zijn tekeningen die hij van enkele bijen en wespen maakte.

De bijen en wespen in zijn collectie had hij veelal zelf gevangen. Alle gevangen dieren werden eerst opgezet op stukjes piepschuim (figuur 2), daarna geordend en op naam gebracht en dan opgeborgen in een van de tientallen laadjes in de kast. Voor dit onderzoekswerk beschikte hij over een enorme gedrevenheid en bewogenheid, maar ook een sterk doorzettingsvermogen. Hoe moeilijk en moeizaam soms zijn contact met medebroeders kon verlopen, zo sprankelend en enthousiast verliep de communicatie met zijn vakgenoten. Naar uitwisseling van ervaringen met hen en wederzijdse bezoeken zag Ben met verlangen uit.

Broeder Virgilius leefde niet altijd gemakkelijk. Dat werd nog eens onderstreept in zijn laatste levensfase. Eind 2000 kreeg Virgilius een infarct met een halfzijdige verlamming waar hij zich met bewonderenswaardige inspanning overheen zette. Daarmee werd veldwerk echter onmogelijk en was ook lees- en schrijfwerk te vermoeiend voor hem. Van een volwaardig lidmaatschap van de Nederlandse Entomologische Vereniging en ook van de sectie Hymenoptera, was voor hem toen geen sprake meer. Hij stuurde geen leuke waarnemingen meer op, reageerde niet meer op stukken die uitkwamen, was na de Achterhoek in juni 2000 niet meer bij excursies, verscheen niet meer op vergaderingen, en schonk zijn collectie aan Leiden. We waren Virgiel plotsklaps kwijt.

In 2004 verscheen de atlas van 'De wespen en mieren van Nederland' waarop Virgilius zolang had gewacht. Helaas kon hij niet aanwezig zijn bij de uitreiking van die atlas op 25 november in Naturalis te Leiden. Enkele auteurs van het boek hebben hem echter een week later in Maastricht bezocht en hem zijn exemplaar uitgereikt. Het was voor ons 'n zeer ontroerend moment toen Virgilius het laatste resultaat van zijn levenswerk met eigen ogen bekeek. Hij was blij verrast door de omvang en illustraties, en genoot zichtbaar.

Na een nieuwe opname in het academisch ziekenhuis in Maastricht, kwam hij terug in het woonzorgcentrum op De Beyart. Hij werd hier met veel begripvolle en deskundige zorg omgeven. In de avond van vrijdag 17 augustus ging hij heen in het bijzijn van medewerkers van de verzorging, lokaal bestuur en zijn broer en medebroeder Jos.

Remco Campert (1979) maakte een kort gedicht, dat precies weergeeft wat bij het heengaan van Ben, Virgilius Lefebber, gebeurde:

*'Als ik dood ga
hoop ik dat jij er bij bent
dat ik je aankijk
dat jij mij aankijkt
dat ik je hand nog voelen kan.
Dan zal ik rustig doodgaan.
Dan hoeft niemand verdrietig te zijn.
Dan ben ik gelukkig.'*

Zo is het gegaan en zo is het.

Uw dierbaar familielid, onze gewaardeerde medebroeder en collega is gelukkig. Terug bij zijn Schepper die hem zijn naam gaf. Een naam die Hij vanaf de aanvang van zijn leven had geschreven in de palm van zijn liefdevolle hand.

Een halve eeuw bijen en wespen verzamelen

Wanneer Ben zijn eerste bijen en wespen ving, weten we niet precies. In de EIS-databestanden vinden we van Lefebber ook al enige tientallen vangsten van vóór 1950. Veel van die vangsten werden echter niet verzameld door hemzelf maar door collega's (Peeters 2011). De oudste vangst, met een gedrukt etiket met daarop leg. B.V. Lefebber, stond onder een koningin van de hoor-naar *Vespa crabro* gevangen in 1933 te Zevenaar. Het was het jaar dat de twaalfjarige Ben vanuit zijn geboorteplaats Amsterdam naar de ULO in Zevenaar vertrok. Deze vangst was voor de jonge natuurliefhebber vast een enorme opsteker. In Zevenaar en later tijdens zijn verblijf en opleiding aan de kweekschool in Maastricht bouwde Ben aan zijn eerste insectenverzameling, die helaas tijdens de tweede wereldoorlog verloren is gegaan. Was de hoor-naar uit Zevenaar zijn enige pronkstuk dat de oorlog overleefde? In 1941 sloot Ben zich aan bij de 'Broeders van Maastricht' en in 1943 verhuisde hij naar Helmond, waar hij tien jaar aan de lagere school stond. Op het eind van zijn Helmondse periode in 1953 werd Virgilius lid van de NEV en begon hij zich steeds meer te specialiseren in bijen en wespen. Zoals we hiervoor al hebben kunnen lezen getuigen zijn eerste artikelen (Lefebber 1956a-d, 1947) van zijn enthousiasme over deze Helmondse periode en eerste schreden op het pad van de angeldragers. Een waarneming uit die tijd die daar ongetwijfeld sterk aan heeft bijgedragen, was de vangst van een mannetje van de blauwzwarte houtbij *Xylocopa violacea* op 28 juli 1951 in de schooltuin te Helmond. 'Ik had geen vangbuis bij me, maar daar wist ik wel raad op. Toen hij weer in de bloem [grootbloemige leeuwenbek] wegdook, kneep ik het kelkje van achter dicht en liep er hard mee naar binnen. Als jongen heb ik menige wedstrijd gewonnen en daar had ik nu nog plezier van, want ik had nauwelijks de deur achter me dicht, of mijn vangst had de bloem al doorgeknaagd en botste met hoorbaar geweld tegen de deurruiten. Maar nu kon hij niet meer weg' (Lefebber 1956b). Bijzondere vangsten, de aandacht daaromtrent en de nieuwe mensen die je daarmee ontmoet, geven voor veel mensen vaak aanleiding, een extra stimulans om je diepgaander met die stof bezig te houden. Was dat ook het geval bij Ben Lefebber?

In een krantenartikel uit 1971 vertelt Virgilius dat hij zich sinds 1950 is gaan specialiseren in bijen en wespen (Anonymous 1971). De forse toename in zijn vangsten, van enkele tientallen naar enkele honderden individuen per jaar, vanaf 1952 duidt op deze omslag. Virgilius raakte onder andere gefascineerd door de verspreiding van de wespen en bijen en in 1967 stuurde hij aan collegae een enquête rond met uitgewerkte verspreidingsgegevens per soort om te komen tot een totaaloverzicht van de Nederlandse angeldragers. Korte tijd later werd in België, Engeland en Finland de stichting European Invertebrate Survey (EIS) opgericht, die zich bezig ging houden met het verzamelen van verspreidingsgegevens van ongewervelde dieren. Virgilius Lefebber werd een trouw medewerker van EIS. Vanaf de oprichting van de Nederlandse tak in Leiden in 1976 heeft hij zich ingezet om zoveel mogelijk bijen- en wespengegevens te verzamelen voor de EIS-databestanden. Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen records die hijzelf vanaf 1951 verzamelde en noteerde voor EIS-Nederland. Daarnaast zette hij als coördinator van de werkgroep Hymenoptera Aculeata ook vele duizenden records van anderen in privé- en museumcollecties op de EIS-formulieren. Een enorme klus die hij met pen en papier klaarde!

Wat bewoog Virgilius om een dergelijke hobby te beoefenen?

Tabel 1. Aantal records per decennium met verzameldata in Nederland en in België door Virgilius Lefebber (bronnen: EIS-Nederland & Banque Faunique Gembloux et Mons).

Table 1. Number of records for bees and wasps per decade in The Netherlands and in Belgium (sources: EIS-Nederland & Banque Faunique Gembloux et Mons).

Periode	Nederland		België	
	Bijen	Wespen	Bijen	Wespen
1951-1960	893	992	210	298
1961-1970	3.242	3.582	1.655	1.838
1971-1980	4.912	5.040	4.194	3.018
1981-1990	4.034	5.925	2.584	1.578
1991-2000	4.744	5.281	45	54
Totaal	17.825	20.820	8.688	6.786

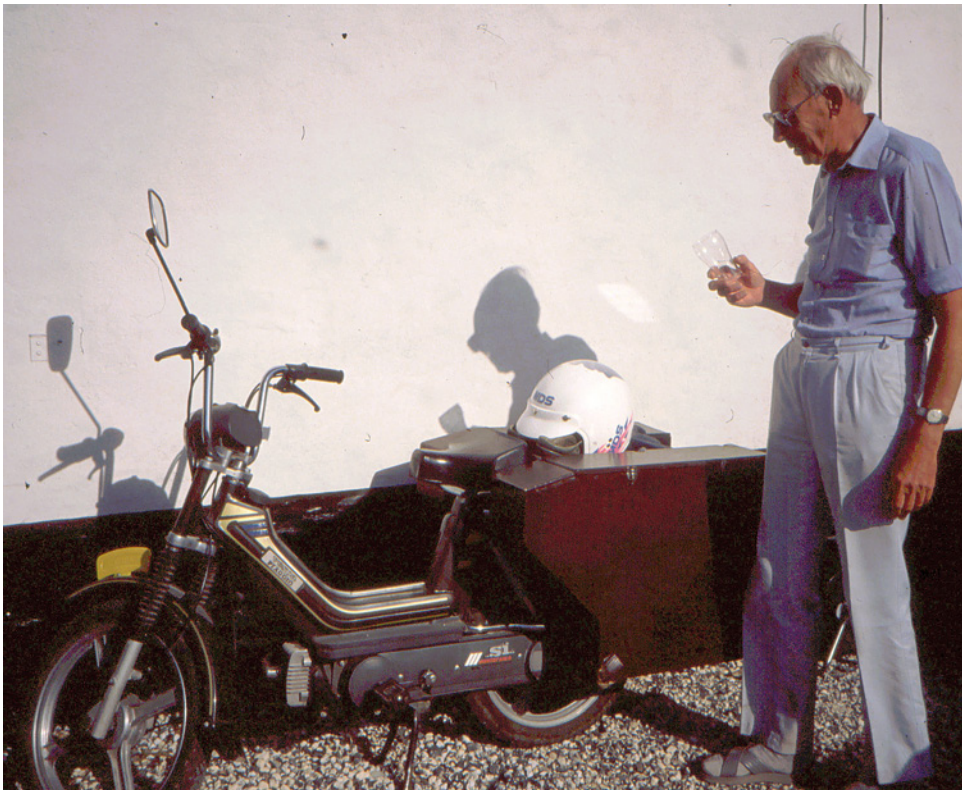
In een interview zegt hij daarover: 'Het zal wel in je zitten'. En iets verderop: 'Ik ben altijd erg getroffen door de details van de schepping. Als je bijvoorbeeld nagaat hoeveel soorten wespen er zijn! Ieder bouwt zijn nest op een geheel eigen wijze. Ze zorgen allemaal anders voor hun jongen. Je wordt er helemaal stil van als je dat gaat ontdekken.' ... 'Het boeit me op een reuze manier. En dan vooral het opsporen van nieuwe soorten. Kijken wáár ze gevonden zijn. Bekijken hoe ze leven en hoe ze zich voortplanten. Elk jaar, om maar weer eens een getal te noemen, worden alleen al bijna duizend nieuwe soorten insecten op de wereld ontdekt. Ik heb dan echt het gevoel dat je met het meest wezenlijke bezig bent, waarin je leest in het Boek van de Schepping: 'En Adam gaf elk dier zijn eigen naam. Ieder naar zijn soort.'

Virgilius Lefebber verzamelde een tiental angeldragers nieuw voor onze fauna en tevens diverse soorten nieuw voor België. Maar ook van andere insectengroepen werden nieuwe soorten voor onze fauna door hem verzameld of gekweekt. Een hoogtepunt van zijn vangsten was een spinnendoder (familie Pompilidae) nieuw voor de wetenschap. In de Maasduinen tussen Bergen en Well in Noord-Limburg en in het Belgische Gruitrode ving Virgilius in juni en juli 1975 diverse exemplaren van een soort die door zijn collega Heinrich Wolf, met wie hij regelmatig correspondeerde, in 1976 werden beschreven als *Arachnospila virgilabnormis*; in de wandelgangen ook wel 'de gekke spinnendoder van Virgiel' genoemd. Ook de vangst van een nieuwe goudwesp in de Drunense Duinen en de Maasduinen en de beschrijving van deze goudwesp als *Hedychridium mosadunense* door Lefebber in 1986, vormt een van zijn hoogtepunten. Pas bij een revisie in 1995 bleek dat deze goudwesp al eerder onder de naam *H. femoratum* (Dahlbom, 1854) was beschreven (Schmid-Egger 1995).

De laatste bijen en wespen die Virgilius verzamelde stammen uit 2000. Zijn verzameling is opgenomen in de collectie van NCB Naturalis te Leiden. Maar ook in andere collecties kom je bijen en wespen tegen die door Virgilius zijn verzameld, want hij schonk allerlei musea en liefhebbers diverse exemplaren als vergelijkingsmateriaal. Voor de beginnende liefhebbers was het steeds een verrassing als je een, ter controle, uitgeleend kistje bijen en wespen terugkreeg. Vaak stak er een exemplaar van Virgiel, van een soort die je nog niet had gevangen, tussen de opgeprikte dieren.

Hoe en waar verzamelde Virgilius Lefebber?

Het overgrote deel van de in totaal 38.645 records (een record is een of meerdere exemplaren van een soort op een plek op een dag) heeft Virgilius zelf met een handnet gevangen en daarna opgeprikt. Daarnaast stond broeder Virgilius bekend als een verwoed kweker. De grote zolders die hem ter beschikking stonden

3. Virgilius Lefeber met bromfiets tijdens de 146e zomervergadering te Mechelen in 1991. Foto: Rinus Sommeijer
3. Virgilius Lefeber with his motorbike during the 146th summer meeting of the Netherlands Entomological Society in 1991.

bleken daarbij een groot voordeel. Dan hoeft men niet op een paaltje meer of minder te kijken om mee te nemen en te bewaren. Diverse bijen en wespen nestelen in oud hout, takken en holle stengels van braam, vlier en riet en die werden verzameld en uitgekweekt. Ook hing hij bundels van holle stengels op om dieren te lokken en uit te kweken. Hij zocht vooral in de winterperiode naar geschikte oude weipaaltjes, boomstammetjes en boomstronken. En deed dat alles eerst op de fiets, later op zijn brommertje, gewapend met twee grote tassen, een stevig zaagje, handschoenen en nijptang. Al het verzamelde materiaal ging in oude aquaria of plastic zakken. Zo kweekte hij diverse interessante bijen en wespen maar ook andere insecten zoals bijvoorbeeld kevers, sluipwespen en vlinders. Het innerlijk leven van een oude weipaal had voor broeder Virgilius geen geheimen! De laatste decennia gebruikte Virgilius ook vaak een vangtent (ook wel malaiseval genoemd) om dieren te vangen. Ook die voerde hij op zijn brommer, die het volgens zijn eigen verhalen, vaak op cruciale momenten liet afweten (figuur 3). Vanaf 1984 verzamelde hij regelmatig met deze vangtenten, bijvoorbeeld op de Wrakelberg of in de NEKAMI-groeve in 't Rooth. In de ENCI-groeve van de Sint-Pietersberg stonden vanaf 1984 tot en met 2000 elk jaar een of meerdere vangtenten. Maar liefst 6903 records van angeldragers door Virgilius verzameld betreffen dieren die gevangen zijn in een vangtent.

Virgilius verzamelde gegevens van bijen en wespen verspreid over een groot deel van Nederland (figuur 4a). Vanaf 1964 was Maastricht zijn uitvalsbasis en verzamelde hij ook vaak op aangrenzende Belgische terreinen. Hij bezocht op zijn bromfiets vaak vaste stekken zoals groeven, 'bergen' en spoorlijnen in het Zuid-Limburgse. Spoorwegemplacementen zoals Bospoort en Simpelveld, de tuin van De Beyart en de Hoge Fronten te Maastricht, groeven zoals de NEKAMI-groeve in 't Rooth, de Meertensgroeve en de ENCI-groeve, en overige delen van de Sint Pietersberg behoorden tot zijn belangrijkste vangplekken in Nederland. Een verspreidingskaart van zijn vangstgegevens uit Zuid-Limburg toont dat hij daarnaast nog op heel veel andere plekken rondstruinde (zie Peeters 2007). Maar ook bijvoorbeeld de Maasduintjes bij Bergen in Noord-Limburg werden door hem

zeer vaak met de brommer vanuit Maastricht bezocht. Favoriete vangplekken in de aangrenzende delen van België waren onder andere het Belgische deel van de Sint Pietersberg, Plombières, Kelmis, de heidegebieden van Mechelen, Gruitrode, de bermen van het Albertkanaal, Petit Lanaye, Opkanne. Helaas heeft Virgilius van zijn vangsten op Belgisch grondgebied nauwelijks overzichtspublicaties gemaakt. Hij gaf zijn Belgische waarnemingen wel trouw door voor de databank in Gembloux. Een overzicht van zijn vangplekken en de hoeveelheid data die hij verzamelde op Belgisch grondgebied geven tabel 1 en figuur 4b. De gegevens op de verspreidingskaarten (figuur 4a-b) geven helaas een ietwat vertekend beeld, omdat gegevens verkeerd zijn opgenomen of bij de oude records geen onderscheid gemaakt werd tussen verzamelaar en determinator.

Enkele malen verzamelde Lefeber buiten Nederland en België, namelijk in Luxemburg 1965 en 1987, Frankrijk 1978, 1979 en 1982, Marokko 1988 en in Spanje 1993, 1995 en 1998, (zie ook Peeters 2011).

Publicaties

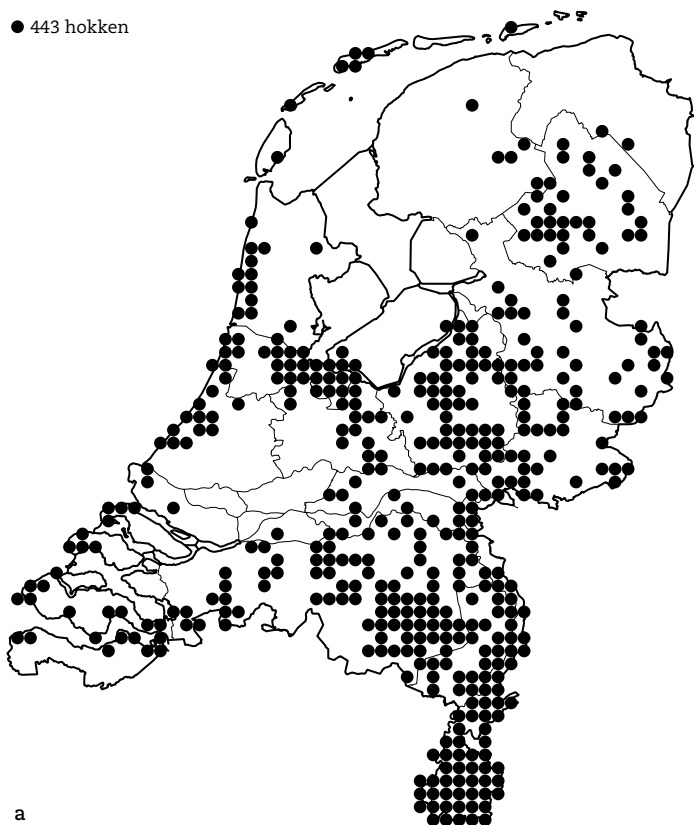
Virgilius vertelde jaarlijks over zijn entomologisch werk op bijeenkomsten van de Nederlandse Entomologische Vereniging en vaak maandelijks bij het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Vanaf 1966 verschenen regelmatig overzichten van zijn vangsten en kweekresultaten in Entomologische Berichten en het Natuurhistorisch Maandblad.

In zijn Maastrichtse periode raakte hij al snel bevriend met enige Belgische specialisten zoals Jean Petit en Jean Leclercq. Zijn artikelen getuigen echter tevens van vele contacten met collega's in andere delen van Europa en zelfs daarbuiten.

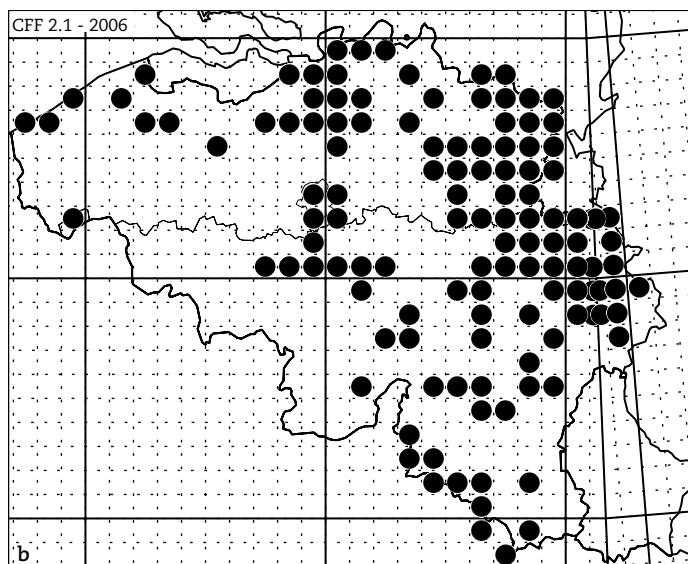
Broeder Virgilius schreef slechts zelden artikelen samen met anderen. Zijn artikelen dragen meestal een geheel eigen karakter en we kunnen ze verdelen in een aantal categoriën:

- a. verhalende stukken met een educatieve boodschap (de onderwijzer);
- b. meldingen van leuke vangsten en kweekresultaten (de verzamelaar);

● 443 hokken

a

4a-b. (a) Uurhokken (5 × 5 km) in Nederland met vangstgegevens van Virgilius Lefeber (bron: EIS-Nederland). (b) Hokken (10 × 10 km) in België met vangst- en determinatiegegevens van Virgilius Lefeber (bron: Banque Faunique Gembloux et Mons).

4a-b. (a) Topographical squares (5 × 5 km) where Virgilius Lefeber recorded specimens in The Netherlands (source: EIS-Nederland). (b) Topographical squares (10 × 10 km) where Virgilius Lefeber recorded specimens in Belgium (source: Banque Faunique Gembloux et Mons).

c. soortenlijsten van bijen en wespen in bepaalde biotopen (spoorlijnen, kalkgraslanden, stad Maastricht, groeves) en gebieden in Nederland en België (de inventarisatiemedewerker).

d. atlassen (de werkgroepcoördinator van EIS-Nederland).

Een raadsel was steeds weer hoe hij van locaties en regio's de soortenaantallen in cijfertabellen wist om te zetten en de manier waarop hij in zijn notities begreep zoals bedreigd en zeldzaam hanteerde.

Het verzamelen van de Nederlandse gegevens voor EIS-Nederland resulteerde al snel in atlassen. Zijn 'Verspreidingsatlas van 64 soorten Nederlandse graafwespen' verscheen in 1979, en in 1988 verscheen de 'Verspreidingsatlas van de Nederlandse spinnendoders' samen met Peter van Ooijen. Intussen had Virgilius ook al manuscripten voor atlassen over de Crabroninae en Pemphredoninae ingeleverd bij EIS, maar die werden nooit gepubliceerd. In het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw werd het plan opgevat om alle wespen en bijen te behandelen in één atlas. Maar ook dit ambitieuze plan werd na enkele jaren verlaten. We gingen een wespen- en mierenatlas en een aparte bijenatlas maken. Virgilius schreef de basisteksten over de goudwespen, spinnendoders, plooiwleugelwespen en graafwespen. Toch gingen er nog vele jaren voorbij voordat een team van schrijvers het basiswerk van Virgilius zou omzetten in een nieuw overzichtswerk. Dat verscheen in 2004 als nummer 6 in de serie Nederlandse Fauna: De wespen en mieren van Nederland.

Voor zijn langdurig verzamelwerk, zijn enorme bijdrage aan het opnemen van verspreidingsgegevens van bijen en wespen in Nederlandse collecties en zijn vele publicaties werd broeder Virgilius gelauwerd door zijn vakgenoten. In 1990 ontving hij de 'Uyttenboogaart-Eliassenprijs' van de Nederlandse Entomologische Vereniging. Deze wordt om de vier jaar uitgereikt aan personen die zich uitzonderlijk verdienstelijk hebben gemaakt

op het gebied van de entomologische wetenschap in Nederland. Met de toekenning van deze prijs is Virgilius op een geweldige wijze geëerd. Het was een kroon op zijn werk.

Tot slot

Met Herman Teunissen († 1992), Jaap van der Vecht († 1992), Klaas Vegter († 1998), Gijs van der Zanden († 1999), Henny Wiering († 2001), Fred Moussault († 2002) en Virgilius Lefeber is in 15 jaar tijd bijna een hele generatie specialisten van bijen en wespen overleden. Gelukkig hebben zij allen een nieuwe groep liefhebbers geïnspireerd en op weg geholpen om de studie aan bijen en wespen in ons land voort te zetten.

Op 23 augustus hebben we, samen met familieleden, medebroeders en een groepje entomologen, Virgilius naar zijn laatste rustplaats op het kloosterkerkhof begeleid. Het definitieve eind van het aardse bestaan van Ben, Virgilius Lefeber en de noeste arbeid die hij 50 jaar lang met hart en ziel als entomoloog verrichtte. Zijn bijdrage aan de faunistiek van de Nederlandse wespen en bijen is enorm en daar zullen we nog lang de vruchten van kunnen plukken.

Virgiel, je hebt een warm plekje in ons hart!

Dankwoord

De gegevens uit de Banque de Données Faunique de Gembloux et Mons werden beschikbaar gesteld door Yvan Barbier. En voor de gegevens uit de databank van EIS-Nederland zorgde André van Loon. Ron Beenen assisteerde bij de zoektocht naar de foto's. Scans van de foto's werden ons op verzoek toegestuurd door broeder Frans Turkenburg, archiefbeheerder van De Beyart te Maastricht, en door Rinus Sommeijer. Allen onze hartelijke dank voor jullie bijdragen.

Literatuur

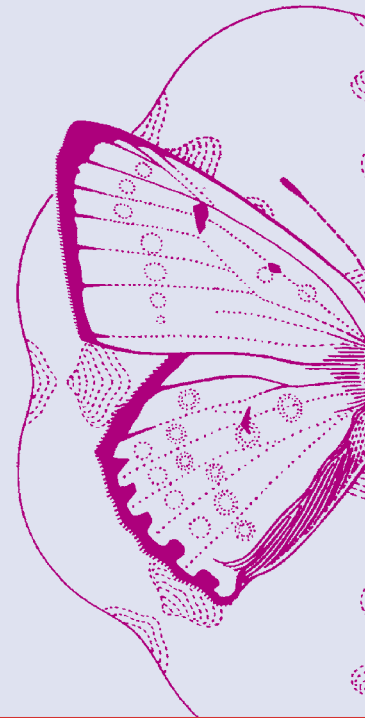
- Anonymus 1971. Deze vier mannen vingen meer dan 100.000 insecten! De Limburger, 5 november.
- Campert R 1979. Theater. De Bezige Bij.
- Lefebber Br 1956a. Wonderen aan de rand van de stad I. De Jeugdnatuurwachter 2: 67-68.
- Lefebber Br 1956b. Wonderen aan de rand van de stad II. De Jeugdnatuurwachter 2: 91-93.
- Lefebber Br 1956c. Wonderen aan de rand van de stad III. De Jeugdnatuurwachter 2: 100-101.
- Lefebber Br 1956d. Wonderen aan de rand van de stad IV. De Jeugdnatuurwachter 2: 127-128.
- Lefebber Br 1957. Wonderen aan de rand van de stad V en VI. De Jeugdnatuurwachter 2: 145-147.
- Peeters T 2007. In memoriam broeder Virgilius Lefebber 1921-2007. Nieuwsbrief EIS-Nederland 45: 6-8.
- Peeters T 2011. Op zoek naar Lefebbers eerste vangsten. HymenoVaria 2: 18-20.
- Schmid-Egger C 1995. Ergänzungen zur Taxonomie und Verbreitung von zwei Arten der Gattung *Hedychridium* Abeille 1878 (Hymenoptera, Chrysididae). Linzer biologische Beiträge 27: 401-411.
- Swüste W 1979. 'Ik zet het werk van Adam voort: geef dieren een naam'. Berichten van de broeders van Maastricht 79(2): 18-22.
- Wolf H 1976. *Arachnospila virgilabnormis* n.sp., eine neue Wegwespe aus Holland und Belgien (Hymenoptera: Pompilidae). Senckenbergiana Biologica 57(1/3): 61-62.

Geaccepteerd: 21 juni 2011

Summary

Virgilius Lefebber (1921-2007), half a century of faunistic research on wasps and bees

Friar ('Broeder') Virgilius or Ben Lefebber died 17 August 2007 after half a century of bee and wasp faunistics. Born on 5 November 1921 in Amsterdam as oldest child of a family of ten children, he had a life long interest in nature, especially in insects. Instead of choosing the profession of his father (hairdresser) or becoming a biologist he opted at the age of 11 for a religious education. In 1941 he became a member of the 'Friars of Maastricht' and worked as a teacher at several elementary schools. He started with collecting when he was a boy, but his first entomological collection was lost during World War II. Since 1953 he was a member of the Dutch Entomological Society and concentrated on Aculeata (excluding ants), especially bees and sand wasps. He collected mainly in The Netherlands and some adjacent areas in Belgium. He amassed during his life nearly 40.000 records of Dutch and more than 15.000 records of Belgium bees and wasps and found a spider wasp new to science in The Netherlands and Belgium. In 1976 this species was named in honour of him (as *Arachnospila virgilabnormis*) by Heinrich Wolf. In 1990 he received the Uyttenboogaart-Eliassen price of the Netherlands Entomological Society. In 2000 he had to stop with his entomological activities because of a severe brain infarct. His output consisted of many papers (mainly in Dutch) and an enormous amount of work in compiling a database on the distribution of Dutch Aculeata, which is now incorporated in the database of the European Invertebrate Survey - Nederland. This will be a goldmine for further work on the faunistics of Dutch wasps and bees. His entomological collection has been largely deposited in the NCB Naturalis at Leiden.

Theo M.J. Peeters

Stichting Bargerveen
Toernooiveld 1
6500 GL Nijmegen
t.peeters@science.ru.nl

C. (Kees) van Achterberg

Nederlands Centrum voor Biodiversiteit Naturalis
Postbus 9517
2300 RA Leiden

Wim I.M. Swüste

Erasmusdomein 120F
6229 GD Maastricht

Publicaties over Virgilius Lefeber

- Hermans J 2007. Broeder Virgilius Lefeber (1921-2007). *Natuurhistorisch Maandblad* 96: 312-317.
- Lever AJ 1991. Prijs voor Broeder Virgilius Lefeber. *Natuurhistorisch Maandblad* 80: 2-3.
- Peeters T 2007. In memoriam Virgilius Lefeber. *Nieuwsbrief sectie Hymenoptera van de NEV, Bzzz* 26: 55-58.
- Peeters T 2007. Publicaties Virgilius Lefeber (vervolg). *Nieuwsbrief sectie Hymenoptera van de NEV, Bzzz* 26: 58-59.
- Smit J 2007. Herinneringen aan Virgiel. *Nieuwsbrief sectie Hymenoptera van de NEV, Bzzz* 26: 59.
- Swüste W 2007. In memoriam Br. Virgilius Lefeber, 23 augustus 2007, De Beyart.
- Van Achterberg K 1990. Beste Broeder Virgilius! Beste Virgiel! Toespraak bij de uitreiking van de Uyttenboogaart-Eliassen prijs op zaterdag 24 november 1990 te Ede.
- Wolf H 2007. Virgilius Bernardus Antonius Lefeber †. *Bembix* 25: 2-5.
- En op de website van de sectie Hymenoptera van de NEV (www.nev.nl/hymenoptera) kunt u onder andere Nieuwsbrief nr. 4 uit 1996 vinden, een speciaal Lefebertijdschrift ter ere van zijn 75e verjaardag.**

Bibliografie van Virgilius Lefeber

- 1956**
Wonderen aan de rand van de stad I. De Jeugd-natuurwachter 2: 67-68.
Wonderen aan de rand van de stad II. De Jeugd-natuurwachter 2: 91-93.
Wonderen aan de rand van de stad III. De Jeugd-natuurwachter 2: 100-101.
Wonderen aan de rand van de stad IV. De Jeugd-natuurwachter 2: 127-128.
- 1957**
Wonderen aan de rand van de stad V en VI. De Jeugd-natuurwachter 2: 145-147.
- 1966**
[Mededeling over door Lefeber verzamelde Aculeaten in gebieden in Nederland] In: Verslagen van de maandvergaderingen: te Maastricht op woensdag 2 maart 1966. *Natuurhistorisch Maandblad* 55: 30.
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata, merendeels in Zuid-Limburg. *Entomologische Berichten* 26: 209-211.
- 1967**
Nederland - België op Aculeatengebied in 1965 en 1966. *Entomologische Berichten* 27: 138.
Twee interessante Hymenoptera-Aculeata van de St. Pietersberg. *Entomologische Berichten* 27: 181-182.
Kweek uit dood hout. *Entomologische Berichten* 27: 219-220.
- 1968**
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1966, merendeels in Zuid-Limburg. *Entomologische Berichten* 28: 5-6.
[Vroege vangsten van Hymenoptera Aculeata] In: Verslagen van de maandvergaderingen: te Maastricht op donderdag 2 mei 1968. *Natuurhistorisch Maandblad* 57: 71-72.
Kweek van Hymenoptera-Aculeata, voorjaar 1967. *Entomologische Berichten* 28: 94-95.
- 1969**
Bijzondere Hymenoptera in Friesland. *Entomologische Berichten* 29: 26.
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1967 en 1968. *Entomologische Berichten* 29: 77-80.
Kweek van Hymenoptera-Aculeata, voorjaar 1968. *Entomologische Berichten* 29: 99-100.
[Kweek van Hymenoptera-Aculeata winter '68-'69] In: Verslagen van de maandvergaderingen: te Maastricht op 5 juni. *Natuurhistorisch Maandblad* 58: 131.
De Aculeaten van de St. Pietersberg, met inbegrip van Louwberg en Jekerdal. *Entomologische Berichten* 29: 224-240.
[Enkele opmerkingen bij de lijst Aculeaten van de St. Pietersberg] In: Verslagen van de maandvergaderingen: te Maastricht op 4 december 1970. *Natuurhistorisch Maandblad* 58: 189.
- 1970**
(met J. Petit). Note sur les Hyménoptères aculéates d'une halde calaminaire. *Natuurhistorisch Maandblad* 59: 128-136.
- 1971**
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1969. *Entomologische Berichten* 31: 16-19.
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1970. *Entomologische Berichten* 31: 221-224.
- 1973**
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1971. *Entomologische Berichten* 33: 149-154.
- 1974**
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1972. *Entomologische Berichten* 34: 74-78.
Kweken van Aculeaten uit dood hout. *Natura* 71 (817): 62-67.
Anoplius alpinobalticus Wolf in Nederland (Hymenoptera, Pompilidae). *Entomologische Berichten* 34: 168.
(met J. Petit). Hymenoptera - Aculeata (Bijen en wespen) en hun vliegplanten in de halde van Plombières. *Natuurhistorisch Maandblad* 63: 161-166.
- 1975**
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1973. *Entomologische Berichten* 35: 36-38.
De Aculeaten (bijen en wespen) van de Schiepersberg (eerste deel). *Natuurhistorisch Maandblad* 64: 106-111.
De Aculeaten (bijen en wespen) van de Schiepersberg (tweede deel). *Natuurhistorisch Maandblad* 64: 117-123.
De Aculeaten (bijen en wespen) van de Schiepersberg (slot). *Natuurhistorisch Maandblad* 64: 153-156.
Wilhelmus Hubertus Jacobus Maessen en zijn collectie. *Natuurhistorisch Maandblad* 65: 71-73.
- 1976**
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1974 en 1975 in Nederland en België. *Entomologische Berichten* 36: 148-153.
- 1977**
De pluimvoetbij. Een van de 350 wilde bijen in de Benelux. *Homo et Natura* 12(1): 11-13.
Spinnendoders. *Homo et Natura* 12 (2): 6-8.
- Een nieuwe wegwesp in Nederland en België (Hymenoptera: Pompilidae). *Entomologische Berichten* 37: 110-111.
Strijd om een insektenwoning. *Homo et Natura* 12(4): 20-21.
- 1978**
Lang niet alle wespen zijn zwart-geel. *Mens en Natuur* 1(1): 13-15.
[*Hylaeus cornuta*, *Arachnospila virgilabnormis*] In: Verslagen van de vergaderingen. *Natuurhistorisch Maandblad* 67: 18.
Honingbijen opgepast. *Mens en Natuur* 1(2): 20-22.
De graafkampioen. *Mens en Natuur* 1(3): 12-14.
Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1976 en 1977. *Entomologische Berichten* 38: 134-138.
Een mijnwerker en een wereldreiziger. *Mens en Natuur* 1(4): 4-6.
De ontwikkeling van *Eumenes papillarius* (Christ) (Hymenoptera, Vespidae, Eumeninae). *Entomologische Berichten* 38: 164.
(met P.J. van Nieuwenhoven). Een insektenparadijs: 129-139. In: P.J. van Nieuwenhoven (ed.). *Ontdek het Mergelland*. IVN & VARA.
- 1979**
Sluipwespen. *Mens en Natuur* 2(2): 28-30.
Een nest van de Lapse behangersbij (*Megachile lapponica* Th.) en enkele aantekeningen over onze Nederlandse behangersbij. *Natuurhistorisch Maandblad* 68: 49-52.
Behangersbijen. *Mens en Natuur* 2(3): 21-22.
Wat te doen na bije of wespesteek? *Mens en Natuur* 2(4): 20.
Onze zijdebijtjes en hun parasieten. *Natuurhistorisch Maandblad* 68: 189-199.
Anthophora aestivalis Panzer (Mooie sachembij), een correctie na 40 jaar. *Natuurhistorisch Maandblad* 68: 221-223.
Verspreidingsatlas van 64 soorten Nederlandse graafwespen (Hymenoptera: Sphecidae p.p.). *Nederlandse Faunistische Mededelingen* 2: 1-95.
- 1981**
De schor-zijdebij en haar parasiet (*Colletes halophilus* en *Epeolus rozenburgensis*). *De Steltkluut* 11: 194-197.
[*Spilomena exspectata*, *Didineus lunicornis*, *Chrysis immaculata*] In: Verslagen van de maandelijkse bijeenkomsten. *Natuurhistorisch Maandblad* 70: 113.
Enkele nieuwe vindplaatsen van de goudwesp *Chrysis immaculata* Buysson. *Natuurhistorisch Maandblad* 70: 149-151.
- 1983**
De aculeaten van ons Waddendistrict. I. De bijen (Hym.: Apoidea). *Entomologische Berichten* 43: 33-39.

- De aculeaten van ons Waddendistrict. II. De wespen (Hym.: Chrysoidea, Scoliidea, Pompiloidea, Vespoidea, Sphecoidea). Entomologische Berichten 43: 81-89.
- Bijen en wespen: 461-464. In: D.C. van Schaik e.a. De Sint Pietersberg; met een aanvullend gedeelte van 1938-1983. EF & EF.
- Verspreidingspatronen van zandbijen (*Andrena*, Andrenidae) en wespbijen (*Nomada*, Anthophoridae). Nieuwsbrief EIS-Nederland 13: 3-7.
- Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht I. Natuurhistorisch Maandblad 72: 143-146.
- [*Halictus scabiosae* St. Pietersberg] In: Verslag van de maandelijksse bijeenkomst; te Maastricht op 1 september. Natuurhistorisch Maandblad 72: 149.
- De aculeaten van ons Waddendistrict. III (slot): Conclusies (Hymenoptera: Aculeata). Entomologische Berichten 43: 149-152.
- Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht II. Natuurhistorisch Maandblad 72: 253-255.
- 1984**
- Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht III. Natuurhistorisch Maandblad 73: 27-29.
- Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) binnen de stedelijke bebouwing van Maastricht IV. Natuurhistorisch Maandblad 73: 74-76.
- Bijen en wespen van de Bemelerberg. Publicaties Natuurhistorisch Genootschap Limburg 34: 74-76.
- Bijen (Hymenoptera Apoidea). De invertebratenfauna van de Zuidlimburgse kalkgraslanden. Natuurhistorisch Maandblad 73: 231-237.
- 1985**
- [Over de betekenis van de Hoge Fronten voor bijen en wespen] In: Verslag van de maandelijksse bijeenkomst; te Maastricht op 4 april. Natuurhistorisch Maandblad 74: 78-79.
- Wespen (Hymenoptera Bethyloidea, Chrysididae, Trigonalidae, Aculeata). De invertebratenfauna van de Zuidlimburgse kalkgraslanden. Natuurhistorisch Maandblad 74: 85-91.
- 1986**
- Description of *Hedychridium mosadunense* n.sp. from the Netherlands (Hymenoptera: Chrysididae). Entomologische Berichten 46: 95-96.
- Het genus *Hedychridium* Abeille in de Benelux (Hymenoptera: Chrysididae). Entomologische Berichten 46: 105-110.
- 1987**
- Verder Maskerbijen-nieuws (Hymenoptera, Colletidae, Hylaeus). Natuurhistorisch Maandblad 76: 62-63.
- 1988**
- (met P. van Ooijen). Verspreidingsatlas van de Nederlandse Spinnendoders (Hymenoptera: Pompilidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 4: 1-56.
- 1989**
- Het belang van hekpalen voor solitaire bijen en wespen: 93-95. In: W.N. Ellis (ed.). Insektenfauna en natuurbeheer, KNNV Wetenschappelijke Mededeling 192.
- 1990**
- Aculeata: 62-63. In: M.J. Delfos, P.J. van Helsing, Ph. Pronk, I.J. Smit & R. de Vries. Inventarisatie-onderzoek in het Rijk van Nijmegen. Verslag (RMNH) NNM. (met J.C. Felton, F. Moussault, H. Nieuwenhuysen, T. Peeters & J. de Rond). Aculeata - angeldragers. In: Verslag van de 144e zomervergadering van de NEV te Haamstede. Entomologische Berichten 50(3): xi-xiv.
- 1991**
- (met L.H.M. Blommers, J.C. Felton, H.N. Nieuwenhuysen, J. Smit & T. Peeters). Aculeata - angeldragers. In: Verslag van de 145e zomervergadering van de NEV 8-10 juni 1990 te Buurse. Entomologische Berichten 51(3): xii-xiii.
- 1991b. Hymenoptera aculeata (bijen en wespen) langs Limburgse spoorlijnen I. Natuurhistorisch Maandblad 80: 74-78.
- 1991c. Hymenoptera aculeata (bijen en wespen) langs Limburgse spoorlijnen II. Natuurhistorisch Maandblad 80: 114-117.
- 1992**
- (met H. Nieuwenhuysen, J. de Rond & J. Smit). Aculeata - angeldragers. In: Verslag van de 146e zomervergadering van de NEV 31 mei - 2 juni 1991 te Mechelen (L.). Entomologische Berichten 52 (3): xvii-xviii.
- Agenioideus usurarius*, nieuw voor Nederland (Hymenoptera: Pompilidae). Entomologische Berichten 52: 88.
- Sapygina decemguttata* nu ook in België gevonden (Hymenoptera: Sapygidae). Entomologische Berichten 52: 120.
- (met T. Peeters, T. & A. van Loon). Werkgroepen: Project Hymenoptera Aculeata. Nieuwsbrief EIS-Nederland 21: 21-22.
- 1993**
- (met T.M.J. Peeters, Felton, J.C., J. de Rond, R.T. Simon Thomas & J. Smit). Hymenoptera Aculeata - angeldragers: bijen, wespen en mieren. In: Verslag van de 147e zomervergadering van de NEV 12-14 juni 1992, te Ansen (Dr.). Entomologische Berichten 53 (5): xxiii-xxvi.
- Halictus scabiosae* (Hymenoptera: Apidae, Halictinae) uitgezet op de Sint-Pietersberg: faunavervalting of faunaherstel? Entomologische Berichten 53: 103.
- Nieuwe en zeldzame aculeaten bij Maastricht (Hymenoptera: Apidae, Vespidae, Pompilidae). Entomologische Berichten 53: 134-135.
- Verslag van de najaarsbijeenkomst te Maastricht op 20 nov. 1993. [NEV afdeling Zuid].
- 1995**
- Leuke vangsten. Nieuwsbrief sectie Hymenoptera van de NEV, Bzzz 1: 2-3.
- Drie aanwinsten voor de Nederlandse Aculeatenfauna (Hymenoptera: Apidae, Formicidae). Entomologische Berichten 55: 135.
- De bijen en een mier van mergelgroeve 't Rooth bij Bemelen. Hymenoptera Aculeata: Apoidea en Formicidae. Natuurhistorisch Maandblad 84: 227-229.
- 1996**
- De wespen van mergelgroeve 't Rooth bij Bemelen. Natuurhistorisch Maandblad 85: 54-56.
- Veldwespen in Maastricht. Natuurhistorisch Maandblad 85: 70-71. (met T. Peeters). Goudwespen (Chrysididae) in Nederland: een nieuwe uitdaging? Nieuwsbrief sectie Hymenoptera van de NEV, Bzzz 3: 8-12.
- 1997**
- met J. van de Nieuwengiessen, T.M.J. Peeters, J. Smit, W.R.B. Heitmans, L. Blommers, J. de Rond & G. Vierbergen). Hymenoptera Aculeata - angeldragers: bijen, wespen en mieren: xvii-xix. In: Verslag van de 151e zomervergadering van de NEV, 29 mei t/m 2 juni 1996, te Formerum op Terschelling. Entomologische Berichten 57(5): xi-xxxviii.
- Tetralonia macroglossa* nieuw voor de Benelux (Hymenoptera: Apidae, Anthophorinae). Entomologische Berichten 57: 146.
- 1998**
- (met T.M.J. Peeters, T.M.J., W.R.B. Heitmans, J. van de Nieuwengiessen & J. Smit). Hymenoptera Aculeata p.p. - angeldragers p.p.: bijen en wespen. In: Verslag van de 152e zomervergadering van de Nederlandse Entomologische Vereniging, 30 mei t/m 1 juni 1997, te Ommen (Overijssel). Entomologische Berichten 58(5): xix-xxi.
- Bijen en wespen (Hymenoptera, Aculeata) in de ENCI-groeve van de Sint-Pietersberg bij Maastricht. Natuurhistorisch Maandblad 87: 174-189.
- Weer aculeatennieuws uit Zuid-Limburg (Hymenoptera: Apidae). Entomologische Berichten 58: 238-240.
- 1999**
- Voorwoord: 3. In: T.M.J. Peeters, I.P. Raemakers & J. Smit, Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). EIS-Nederland, Leiden.
- Meer Nederlandse namen voor angeldragende wespen. Nieuwsbrief sectie Hymenoptera NEV, Bzzz 10: 42-48.
- 2000**
- Meer Nederlandse namen voor bijen. Nieuwsbrief sectie Hymenoptera NEV, Bzzz 11: 16-18.
- 2004**
- (met T.M.J. Peeters, C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis). De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). Nederlandse Fauna 6. NNM Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.